

УДК 070(091):82-92.09 О.Назарук:316.77:17.035.3

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІЄТВОРЕННЯ У ПУБЛІЦИСТИЦІ ОСИПА НАЗРУКА

Зоряна Величко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: journft@franko.lviv.ua*

У статті проаналізовано ідейно-концептуальні засади та особливості публіцистики О. Назарука на тему націєтворення. Виокремлено рівні актуалізації теми у творах, визначено проблемно-тематичні блоки. З'ясовано специфіку інтерпретації ідеї нації у публіцистиці автора, що виявляє проміжний між модернізмом та примордіалізмом погляд. Визначено необхідні, на думку О. Назарука, формотворчі чинники для кристалізації української національної ідентичності.

Ключові слова: Осип Назарук, публіцистика, націєтворення, національна ідентичність.

З огляду на загрозливу сучасну суспільно-політичну ситуацію (російсько-український збройний конфлікт та інформаційну війну), питання національної ідеї, національної ідентичності набувають архіважливого значення для всього українського загалу. Перед українською гуманітарною наукою постали виклики, які зумовлюють нагальну потребу теоретичних розробок, що сприяли б практичному вирішенню нинішньої «кризи ідентичностей» і таким чином виробляли стратегії національного інформаційного захисту держави. Поза сумнівом, рівень «спаяності» нації відіграє велику (а часто й вирішальну) роль у суспільно-політичних процесах. Ігнорувати цей факт сьогодні означає відрізати науку від життя. Тому фокусування уваги сучасних дослідників на проблемах націєтворення набуває особливого значення.

Ретроспективний зріз у дослідженні цих питань є вкрай необхідним, оскільки національна ідентичність – це завжди процес, мінливий, динамічний, розгорнутий у часі і зумовлений багатьма чинниками. Об'єктом нашої уваги є публіцистика О. Назарука, в якій означена тема посідає значне місце. В контексті галицького публіцистичного дискурсу міжвоєнного періоду виступи О. Назарука вирізнялися особливим пафосом і полемічністю поглядів, чим і зумовлювали значний суспільний резонанс. Слід наголосити, що публіцистика цього автора не тільки відображає суспільні та соціокультурні процеси – як ретроспектива міжвоєнних років. Думки О. Назарука про фундаментальну для українців ідею нації й сьогодні звучать гостро актуально, відтак у них прочитується також імовірна перспектива українського національного життя. З огляду на вказане впливає *актуальність* наукової статті.

Публіцистика О. Назарука на тему націєтворення досі не була предметом окремого наукового дослідження. Деякі аспекти проблеми з'ясувала у своєму дисер-

таційному дослідженні з політології О. Зелена. Проте суто політологічний підхід, на нашу думку, редукує зміст і значення публіцистики О. Назарука. Адже він не враховує того, що публіцистика (ширше – медійний дискурс) не просто відображає реальність, а й великою мірою творить її. Як слушно підкреслює у своїй монографії «Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки» В. Кулик, «медійний дискурс робить важливий внесок у підтримування й змінювання ідентичностей, владних стосунків та уявлень про світ» [8, с. 9]. Ключовий вплив медій на конструювання національної ідентичності сьогодні не викликає сумнівів. Окремі аспекти взаємозв'язків між медіями і процесами націєтворення досліджували історики преси й журналістикознавці С. Андрусів, С. Кость, В. Кулик, В. Лизанчук, Л. Нагорна та інші. Важливе *методологічне підґрунтя* для дослідження теми становлять також праці з інших царин науки: історії, політології, культурології, соціології, філософії (Г. Бабінські, Е. Гелнера, М. Гібернау, Д. Лангевіше, Й. Курчевської, Е. Сміта, Ю. Хлебовчика тощо).

Мета статті – з'ясувати ідейно-концептуальні засади та особливості публіцистики О. Назарука на тему націєтворення; завдання: виокремити рівні актуалізації теми у творах, схарактеризувати специфіку інтерпретації ідеї нації та національної ідентичності, визначити проблемно-тематичні блоки публіцистики автора.

Національне питання активно артикулювалося в українському просторі ще з поч. ХХ ст. (у творах І. Франка, М. Міхновського, Ю. Бачинського). Це було зумовлено загальноєвропейським контекстом, що відображав світоглядні парадигми модернізму: з виникненням націоналістичних ідеологій та суспільним рухом до творення національних держав. Міжвоєнний період української суспільної думки засвідчив появу кількох ґрунтовних праць, присвячених питанню походження націй та проблемі становлення національної ідентичності, а також численні публікації у пресі. Варто підкреслити: розвідка «Що то є нарід або нація» О. Назарука, що вийшла друком у 1911 р., є чи не першою теоретичною спробою з'ясувати суть поняття «нація», її детермінанти і походження. В історії української політологічної думки цей факт ще не знайшов ґрунтового наукового осмислення, у хронологічному вимірі досі прийнято посилатися на «Теорію націй» (1922) В. Старосольського, «Націологію і націографію» О. Бочковського (1923), «Націоналізм» Д. Донцова (1926).

Поза вказаною розвідкою, О. Назарук артикулював власне розуміння ідеї нації в інших творах, що вийшли окремими виданнями («Як називається наш рідний край і нарід?», «Рік на Великій Україні», «Венеція», «Націоналізм Донцова й інші мишугізми», «В'ячеслав Липинський. Відновитель державної ідеології», «Про вшехполяків», «Греко-католицька Церква», «Roma Aeterna» тощо). Крім них, теми націєтворення публіцист присвятив десятки статей на сторінках часописів «Січ» і «Нова Зоря». По суті, нація та національна ідентичність є одним із головних ідейно-тематичних напрямів спадщини публіциста.

О. Назарук запропонував власний погляд на процес становлення націй загалом та української зокрема. Його концепція є цілісною та обґрунтованою системою поглядів. Понад те, ці погляди мали не тільки теоретичний характер, а й реалізувалися у конкретній прикладній діяльності. На нашу думку, вся публіцистична й громадсько-політична активність О. Назарука мала виразний націєтворчий зміст та інтенцію. Відтак ідею нації у публіцистиці автора доцільно розглядати у межах двох тематично-змістових блоків: 1) теоретичному, який відображає власне концепцію

нації; 2) практичному, який засвідчує формотворчу комунікативну особливість текстів О. Назарука щодо української національної ідентичності й нації загалом.

Ідея нації у публіцистиці цього автора актуалізується у кількох площинах: 1) нація як духовна і соціокультурна сутність, створена Богом і закорінена в історії (традиції); 2) нація як живий суспільний організм; 3) нація як динамічна спільнота людей, об'єднаних спільною ідентичністю і політичними цілями; 4) нація як культурний і суспільно-політичний ресурс. О. Назарук провадив також активну дискусію з націоналістичним крилом політиків, оскільки – з огляду на методи боротьби – вважав ідеологію націоналізму шкідливою для формування української політичної нації і держави.

Якщо переосмислювати розуміння нації О. Назаруком з допомогою сучасних методологічних підходів, очевидним стає той факт, що його концепція має певні ознаки так званого примордіалізму. Цей підхід до розуміння націй як історично даних спільнот виник у Німеччині в середині XIX ст. Він, без сумніву, відображав також неоромантичний тип світогляду. Навряд чи публіцист називав себе примордіалістом, проте його ідея про Божественне походження нації є, по суті, догмою. Щоправда, О. Назарук цілком заперечував кровний зв'язок, тобто етнічну спорідненість людей, як необхідний фундаментальний принцип творення націй. Тому слід підкреслити, що поняття «нація» та «народ» виступають у нього синонімами, а поняття «етнос» автор трактував винятково в семантичному полі поняття «маса», яка самотужки (без зовнішнього впливу), на його думку, не має здатності кристалізуватися у націю.

З іншого боку, концепція нації О. Назарука частково базується на засадах модернізму. Особливо помітний перегук його ідей з відомою сьогодні концепцією націй Е. Гелнера. Адже націю О. Назарук вважав продуктом модерної доби. Він вбачав прямий зв'язок між рівнем сформованості нації і певними соціокультурними факторами та впливами. Особливий наголос робив публіцист на культурних передумовах формування націй. У його розумінні, нації, хоч і мають Божественне начало, проте рівень спільної відчутості та усвідомленої спільноти є зумовленим чинником свідомого національного провладу. Завдання національної еліти, на його думку, полягає у масштабній і всеохопній культурно-просвітницькій діяльності, спрямованій на кристалізацію етнічної маси у націю. У багатьох статтях публіцист також відстоював думку про нагальну необхідність формувати національну систему освіти як фундамент ідентичності.

Отже, О. Назарук аргументував думку про Божественне походження націй. На його думку, нації не виникають самі собою: «Вправді основи всіх народів сотворила Висша Сила» [13, с. 20]. Автор вів мову про метафізичну природу націй, суть якої людина осягнути розумом не здатна. І лише віра «в Бога Творця всякого життя» (і людського, і національного) та висока моральність є фундаментальною запорукою існування спільнот. Публіцист переконував: «Коли душу народів полити вітрилом *безвірства*, тоді зникає в кожному народі *нерв його життя*. І тоді нема ніяких способів, щоб відродити нарід» [26, с. 6]. О. Назарук вважав, що долю нації зумовлює «тільки Дух», «спертій на релігійній моралі й на релігії спертих характерів» [10, с. 135]. Аналізуючи долі різних європейських народів, автор дійшов висновку, що занепад не однієї могутньої нації зумовили не економічні й не історичні чинники, причина – «в зіпсутттю її, в сфері духа» [10, с. 134].

О. Назарук переконував, що спільні кров, мова, релігія і «національна вдача (характер)» не мають визначального впливу на формування нації як спільноти духовно об'єднаних людей [30, с. 5]. Публіцист уважав ці чинники плінними, непостійними. Єдиною стабільною засадою у процесі націєтворення, на думку О. Назарука, є спільна національна традиція, «котра лучить різні вдачі народу в різних часах, немов та шовкова нитка, що підтримує різнобарвний гердан з всіляких пацьорків» [30, с. 6]. Як бачимо, його розуміння нації не має етноцентричного характеру. На відміну від теорії Д. Донцова, що мала широкий резонанс в українському суспільстві, в розумінні О. Назарука, українець – це категорія, яка не вичерпується етнічним виміром, тобто спільним походженням і спільною територією: «Українцем вважаю тільки того, кого болить доля нашого народу на всім його просторі» [23, с. 103].

Слово «традиція» публіцист трактував як синонім до слів «історія» та «минувшина». У цьому контексті, на думку О. Назарука, вимір спільної долі є ключовим для творення нації. Долю народу він розумів як все те, що той «перебув, пережив, перетерпів і тепер згадує» [30, с. 6]. Саме вимір долі народу (який у європейській соціологічній науці згодом знайшов обґрунтування у теорії націй Е. Сміта) «в'яже всіх його членів, всіх дітей народу в одну спільноту» [30, с. 6]. Ось підсумкове визначення народу (нації) О. Назарука: «Отже, нарід то збір людей, котрі мають спільну вдачу, вироблену під впливом спільної долі» [30, с. 13].

Поняття колективного досвіду, колективної пам'яті забезпечують тяглість поколінь – той незримий зв'язок, що, по суті, й творить націю як усвідомлену спільноту та забезпечує життєздатність національного організму. Поняття «тяглість» поколінь у системі світоглядних парадигм О. Назарука є одним із головних. Звідси й бере початок глибока неоромантична історіософія публіциста, який прагнув не тільки зберегти, відтворити та описати для українців «золоті віки» нашої минувшини (у публіцистиці й художніх творах). О. Назарук уважав за необхідне також забезпечити неперервність історіописання, обсервуючи й фіксуєючи у деталях сучасну йому добу. Його історіософія має не тільки ретроспективний, а й проспективний характер. Тільки шляхом скрупульозної праці на забезпечення тяглості поколінь (саме через історіописання), як уважав О. Назарук, українці можуть забезпечити собі національне й державне життя у майбутньому. Ось як він означував свою позицію: «віра в ідею мусить бути оперта на збірний розумі, на збірний серці і на збірній волі всіх поколінь народу. З кісток і з духа і зі змагань Батьків наших, котрі вже в могилах, – б'є вічним ключем жерело віри і досвід їх» [22, с. 2].

Публіцист переконував, що доля, тобто колективне переживання, сприйняття та усвідомлення подій, перебуває у взаємній залежності з ідентичністю («вдачею»). До слова, на позначення ідентичності автор уживав здебільшого слово «вдача»; у пізніших публікаціях вже фігурують слова «тожсамість» і «чутство національної відрубности» [11, с. 6]. О. Назарук наголошував, що характер нації не є чимось статичним та історично зумовленим раз і назавжди. Національна вдача є динамічною структурою, що «не раз» зазнає змін, іноді навіть кардинальних [30, с. 6]. Автор ілюстрував свою позицію у численних розвідках з історії України, коли трактував епохи розквіту й занепаду нашої державності саме у цьому ключі. У неоромантичній парадигмі він також відстоював необхідність плекати культ Героїв, формуючи власний «героїчний» пантеон.

Історичну долю нації О. Назарук розглядав під етичним кутом зору. Оскільки Божественна природа нації була незаперечним фактом для публіциста, то саме відповідність Божим законам, їх дотримання та плекання, зумовлює ті чи інші події. Автор роздумував про категорії Божої кари і справедливості, яку людина не здатна досягнути. О. Назарук відстежив причинно-наслідковий зв'язок «в області вини і кари народів» [10, с. 212]. Тому виокремив та обґрунтував необхідні, на його думку, обов'язки нації як спільноти: 1) супроти Бога, свого Творця; 2) супроти себе; 3) супроти інших націй [20, с. 34].

О. Назарук трактував націю як живий організм: «народи не належать до вічних творив» [17, с. 23], «мають свій хлоп'ячий, молодечий, мужеський і старечий вік», «мають свої підйоми і свої упадки, свою вину і свою кару, своє життя і свою смерть» [10, с. 212]. З огляду на це, публіцист уважав закономірним сповнення Божої справедливості не тільки над людською одиницею, а й над національною спільнотою. Він справедливо зауважив, що одні народи «Божі іскри розробляють», а інші «душуть своєю байдужістю і горівкою заливають і картами до гри прикривають». Тому для автора «річ ясна, що ті другі не можуть мати рації існування в очах Божих, ні людських, ні власних» [10, с. 130]. Як вберегти українську націю та національну ідентичність від загрози найвищої Божої кари – загибелі, як забезпечити їй «добру» долю – ось питання, над якими постійно роздумував О. Назарук.

У творі «Що то є нарід або нація» публіцист порушив питання провідництва мас. Автор стояв на засаді, що фундаментом «національної могутости» є передусім простий народ. О. Назарук констатував той факт, що тільки селянська верства не ополячилася і не зросійщилася. Українські селяни – це «резерва для міст, котрою можемо і мусимо ті міста залити і здобути», бо «в селах (як у молодіжи) криється будучність народу» [30, с. 25]. З іншого боку, публіцист усвідомлював загрозу від ймовірної поступової втрати у мас української етнічної ідентичності – з огляду на агресивну асиміляційну діяльність імперій-загарбників. О. Назарук оцінював польську державну та інформаційну політику щодо України як небезпечний, проте «обдуманий, опертий на системі способ», яким Польща прагне витворити переконання, що український народ «то нисше від польського, дике і неспосібне до культури та просвіти плем'я, щоби в такій атмосфері виростало якнайбільше обляшків» [24, с. 131]. Асиміляцію як явище публіцист вважав деструктивною і щодо тієї нації, проти якої вона спрямована, і щодо тієї, котра її здійснює, оскільки робить і той, і інший народ «неплідним під оглядом духовим» [18, с. 45]. О. Назарук переконував, що тоді «ломиться в нім етнографічне надбаня віків, яке дає майже все значну культуру, що виростає природно» [18, с. 45].

Публіцист також усвідомлював небезпеку асиміляції з Росією – з боку православ'я, яке «було тільки способом політичного обдурювання українців – і то від самого початку аж по наші дні» [14, с. 120], яке цілеспрямовано не пускає в маси доказів «нашої окремішности», «інакшости» та «лучить наш народ з московським і затирає різниці між ними» [15, с. 87]. Автор висловлював співчуття «нашим православним братам»: «Ми розуміємо їх важке становище під національним оглядом» [15, с. 87]. О. Назарук відстоював світогляд католицизму як універсальної релігії, що плекає скрізь національні форми. Він стверджував, що унія не тільки не зробила галичан поляками, а, навпаки, скріпила їх ідентичність. Автор переконував, що «найсильніше скристалізовані наші народні маси під оглядом національним на тій

території, на котрій вкоренився в українстві католицизм» [15, с. 87] і саме «католицизм се в національних справах якраз найсильніша остоя гноблених націй» [15, с. 17]. Як аргумент, О. Назарук цитував В. Леніна, котрий вбачав у цій релігії ворога комуністичній ідеології: «лише католицька церква може спинити нас на шляху успіху, вона єдина сила, гідна бою з нами» [19, с. 16–17]. Православ'я ж, на думку публіциста, є антиуніверсальним, адже його російське коріння «так само асиміляційне як цареслав'я і «народность» русского толка» [15, с. 87]. О. Назарук відстоював думку, що саме Греко-Католицька Церква – це, справді, національна Церква українців, «органічно й нероздільно злучена з напрямом і духом всеї української історії, навіть із самою національною ідеєю нашого народу» [14, с. 148–149].

Автор наголошував також на важливості плекати національну мову та літературу, що з їх допомогою «з темної розсипної маси робиться злучена і тверда та свідому силу, котра називається «нація або нарід»» [30, с. 10]. Публіцист виступав за вироблення єдиної літературної мови. Як вже було зазначено, на думку О. Назарука, сама собою мова не може бути підставою для оформлення групи людей у націю. Тому викликає застереження протилежне твердження дослідниці О. Зеленої, яка основними чинниками формування нації в концепції О. Назарука називає саме мову й територію (разом з традицією й історичною пам'яттю [4], що теж викликає запитання, адже традицію публіцист розумів не в сенсі звичаєвому, а як синонім до історичної пам'яті). Така дослідницька позиція викликає сумнів, оскільки сам О. Назарук чітко й однозначно висловив свої погляди ще в ранній розвідці «Що то є нарід або нація». У брошурі «Націоналізм Донцова й інші мишугізми» публіцист наголошував на необхідності вкорінювати гетьманську ідею в народ «без огляду на його мову й віру. Бо всі, що вродилися на Україні і походять з неї – се Українці» [20, с. 52]. У творі «Галичина й Велика Україна» О. Назарук взагалі переконував, що «української мови може знаменито навчитися навіть найлютіший ворог українців [...], але любити традицію і минувшину сеї землі та плекати її старанно не буде лютий ворог, тільки правдивий син сеї землі» [14, с. 69]. Автор твердив, що істинна підстава «дійсного патріотизму» «полягає передовсім на прив'язанні до землі, її пам'яток і всеї минувшини – а не на мові» [14, с. 69].

На думку публіциста, найважливішою є охоронна функція рідної мови, яка зміцнює маси перед асимілятивними процесами. Вона формує також етичну матрицю народу і дає необхідне розуміння добра і зла. О. Назарук відзначив також практичне, хоч і «не важніше», значення мови: як засобу порозуміння між членами спільноти і як інструмент «просвічування народа» [30, с. 11]. По суті, роль мови та літератури у процесі формування націй публіцист трактував суто інструментально: «се тільки средства [...] до вливання духа традиції в глину несвідомого народа» [30, с. 10].

Автор роздумував над тим, чому одні нації домінують над іншими, у чому ж криється сила народу. Він дійшов висновку, що ні розмір території, ні чисельність носіїв однієї ідентичності не мають абсолютно ніякого значення: «навіть малі нації існують, якщо вони здорові» [20, с. 36], а «в суперництві між народами та племенами все залежить від того, які вони в серці своїм, у глибині душі своєї» [14, с. 86]. Тобто кількість народних мас («темряви») жодним чином не впливає на вимір національної долі.

Поза етичним виміром питання, публіцист уважав, що життєздатність народу зумовлюють та забезпечують «організованість і організація» мас з боку національної

еліти. «Націю творить свідомий своєї цілі провід, котрий має повагу й довір'є в масах» [25, с. 2]. Згодом, уже з гетьманських позицій, автор обґрунтував своє розуміння ролі проводу у формуванні нації. Він твердив, що за умов, коли нація перебуває лише при фундаменті свого розвитку, їй необхідне провідництво з боку свідомої еліти. Причому воно не може бути «одноосібним», навіть за диктатури. Адже «диктатор не будує нації, тільки обороняє вже готову націю» в часі великої небезпеки. За інших умов, з етнічного фундаменту націю формує еліта, «вірна Одному» [25, с. 2]. Вперше озвучена у 1911 р. ідея організації згодом знайшла свій розвиток у численних публікаціях автора. Ідею організації цей діяч пропагував дотично до всіх царин суспільного життя. Слід наголосити, що йому йшлося не тільки про «гуманітарний» аспект справи. Нарівні з ідеєю про важливість проводу нації, О. Назарук вів мову й про організацію економічну (банків, торгівлі), громадсько-політичну (партій, пресових органів, громадських об'єднань), освітню (шкіл, університетів, просвітніх закладів). Щобільше, економічний добробут широких мас публіцист уважав запорукою національної справи, адже коли люди «хочуть, передовсім, хліба», страждає і національна ідея, і моральне здоров'я народу [30, с. 23].

Як бачимо, публіцист трактував націю здебільшого в соціокультурній площині. Він визнавав, що етнічна маса не здатна до самоорганізації і потребує впливу з боку еліти – постійної «принуки» [21, с. 2]. Відтак О. Назарук відчував персональний обов'язок за долю свого народу. Його громадсько-політична, публіцистична діяльність підтверджують цю світоглядну настанову. Ще у 1907 р. автор писав: «Все можна досягнути тою, на перший погляд, малою, буденною працею, а нічо так не підносить енергії до діла, як сильна свідомість того, що частинку незалежності можемо здобути кожної днини» [24, с. 113].

Українську націю О. Назарук розглядав як повновартісну європейську соціокультурну спільноту, яка вже зародилася й переходить активний формотворчий процес. Підставами для цієї тези він уважав конкретні історичні факти про високий розвиток культури, науки в Україні в різні етапи її історії. Поза тим, автор акцентував увагу й на свідомісних елементах національної ідентичності. Адже поняття «відчуженого» є також одним із засадничих у його поглядах. Тут йдеться про певну духовну субстанцію, про вроджену здатність відчувати та сприймати добро і красу (етичне й естетичне), а відтак творити високу культуру. Споглядаючи катедру Св. Марка у Венеції, О. Назарук зазначав: «Коли я відчуваю його красу, то все те зовсім певне свідчить і доказує, що плем'я, з котрого я походжу, має в собі кров рівновартну крові того народу, котрий тут на сих островах» [10, с. 214].

О. Назарук полемізував із колишнім редактором «Кієвлянина» В. Шульгиним, який заперечував існування української нації. Публіцист переконував, що українська нація як явище – це доконаний факт, що не потребує доведення. Для нього вона «по крайній мірі існує в потенції» [10, с. 34]. Початком кристалізації етносів в українську націю О. Назарук уважав княжу добу, коли рід Рюриковичів запанував над «хаосом вічно потрясної желатини наших племен» [34, с. 65]. Найбільшою заслугою Рюриковичів автор називав те, що вони сконсолідували абсолютно різні за етнопсихологією, життєвим укладом, економікою регіони тим, що дали їм, насамперед, спільну назву і єдину церкву.

У публікаціях 20–30-х рр. О. Назарук долучив до своїх суджень думку про те, що остаточно завершити процес формування нації може монархічний устрій. Етніч-

на українська маса, на його думку, «се був тільки матерьял до будови дому [...], але треба було майстра, щоби з темних мас ріжних околиць і «племен» сотворити оден нарід» [13, с. 20]. Такими «майстрами» публіцист називав українські княжі та гетьманські династії, які почали цементувати націю й «уодностайнили» мову [13, с. 20]. На його переконання, саме досвід спадкової монархії княжої доби випродукував ті чинники, які дали змогу народові зберегти національне обличчя впродовж тривалого занепаду – аж до часів Б. Хмельницького.

У виступах автора часто фігурує означення «одна сорокамільіонова нація» [10, с. 142] (щоправда, не раз в іронічному сенсі). Адже, характеризуючи ментальні ознаки українців, О. Назарук вирізняв здебільшого «гріхи» і «блуди»: ««неучинність», боязнь, страх перед змінами, образливість супроти своїх і проковтуване найтяжчих обид від чужих, скорє опусканє рук, невловність і головно та проклята розсипність» [30, с. 12]. Проте публіцист переконував, що цих вад суспільство може позбутися – за умов цілеспрямованої культурно-просвітницької роботи. Автор часто вживав образ «Івана» як представника маси. У численних риторичних звертаннях публіцист наголошував йому: якщо відкриєшся на культурний вплив, то «можеш здобути державу, бо ти Іване сильний і великий» [10, с. 66].

Аналізуючи окремі національні характери, О. Назарук висловлював захоплення євреями, яких нищив і Єгипет, і Вавилон, які не мали своєї держави, проте зуміли не тільки зберегти свою національну ідентичність, а й укріпити її та здобути значний вплив у державах свого розселення. Публіцист відзначав такі риси єврейської ідентичності: «величезна твердість» і «рівно величезна гнучкість» [16, с. 2]. Бо хоч зовні єврей ніби асимілюється, проте його «я» – «незмінчиве»: він «одягається в англійський смокінг і у французький фрак, і в польський контуш [...], і в китайську спідницю, і японське кімоно. І в що хочете одягнеться, також в український одяг і в одяг кожної нової сили, яка росте» [16, с. 2]. У цьому О. Назарук вбачав мудру стратегію національного виживання, адже бездержавні євреї асимілюють інші країни по всьому світу, збільшуючи свої сфери впливу, капітал і, таким чином, наближуючи власну державу. Українцям слід, на думку публіциста, вчитися у євреїв «дисципліни, твердості віри і звичаїв, бізнесу, а головно їх непохитности у змаганні до ціли» [16, с. 6]. О. Назарук переконував, що цей «найтвердіший і найкультурніший нарід зміж усіх народів світа» [16, с. 2] зміцнився завдяки сильній національній ідеї, яка «оборонила їх перед всім» [16, с. 2]. Загалом можна вести мову про єврейський дискурс у публіцистиці автора. О. Назарук засуджував антисемітизм і переконував, що «треба Жидів уважати горожанами України таксамо як себе, тоді вони будуть обстоювати державні інтереси нашої землі може лучше ніж ми» [16, с. 6]. Він опублікував, зокрема, відкритий лист «Слово до робітника» (1925), в якому застерігав від антисемітизму і, навпаки, закликав шанувати євреїв та переймати від них науку «мати своє «я» й так вірно свого боронити, як боронить той нарід» [16, с. 6].

Подібну «неймовірну живучість» автор уважав прикметою і «слов'янської раси», яка навіть у складних політичних і соціально-економічних умовах зберегла свою ідентичність. Публіцист прогнозував, що ця здатність слов'ян може забезпечити їм успіх у цілому світі: «якби так тільки трохи більше розуму і систематичности, а могли б питати, кілька земна куля коштує» [32, с. 22].

Про потенційну силу української нації О. Назарук роздумував у багатьох публікаціях, адже був переконаний, що «ми Українці, особливо західні – маємо розмір-

но більше державного змісту чим Поляки» [23, с. 332]. Проте, з іншого боку, автор уважав недоречними й дочасними популістські гасла: «Не дурім себе балаканням, що ми вже велика нація. Се неправда. Ми щойно можемо стати великою нацією, а можемо стати тоді, коли чисте і кріпке вірою буде насіння наше, коли парости з него будемо старанно плекати» [27, с. 22]. Публіцист усвідомлював важливість історичного моменту, що його розцінював як своєрідний Рубікон, котрий українська нація має подолати. Автор уважав, що національна ідентичність саме в той час переходила випробування на життєздатність: «Коли українська етнія не скристалізується в націю, то під національно-етнічним і моральним оглядом на всім просторі її повстане те, що в географії називається пісковою пустинею» [14, с. 134].

Тому публіцистика О. Назарука має сильний націєтворчий імператив. Автор окреслив і роз'яснив читачеві необхідні формуючі елементи нації і національної ідентичності. Базуючись частково на окремих методологічних підходах Е. Сміта та М. Гібернау, ми вважаємо за доцільне згрупувати публіцистику О. Назарука на тему націєтворення у такі проблемно-тематичні блоки: 1) самовизначення (власна назва, мова); 2) територія; 3) спільні символічні елементи (історична пам'ять, міфи, цінності, традиції); 4) культура; 5) публічне життя.

Самовизначення. У брошурі «Як називається наш рідний край і нарід» О. Назарука обґрунтував доцільність вжитку терміна «українці» як органічного й питомого (доводив цю думку прикладами з фольклору). Публіцист вибудував свою аргументацію через прийом антитези. Він, зокрема, протиставляв лексеми «Русь» та «Україна». Хоч О. Назарук не відкидав термінів «слов'яни», «руські народи», проте вважав їх історизмами, вживаючи які на позначення сучасної нації, автори виконують деструктивну функцію, поширюючи агітацію Москви. Публіцист переконував: «історія дала нам нове ім'я» [31, с. 14]. Тому транслювання в комунікаційному просторі слова «Русь» – це «зброя в руках ворога», це «символ упадку і смерті державної сили» [31, с. 14]. О. Назарук застерігав, що в ситуації, коли народні маси «потемніли» ще більше від реву різнорідних агітаторів, голодна й напівздичіла від нужди і терору Україна ризикує знову стати «Провансом! Разновидієм!» Росії [34, с. 72]. Публіцист був стривожений зростаючою хвилею російського шовінізму. Аналізуючи сучасну пресу, він відзначав, що навіть відносно прогресивні російські органи відновили вживання слова «малороси». О. Назарук стояв на засаді, що «нація, яка відроджується, а може щойно твориться, повинна при кожній нагоді акцентувати те, що її відріжняє від сусідів, а в першій мірі – своє національне ім'я – тим більше, що його наші вороги нарочно викорінюють» [23, с. 114]. Автор також застерігав від вжитку власних назв типу «Наш Шлях», «Наша Хата», адже вони підмінюють поняття: дійде до того, що й чужинці будуть говорити не «українська територія», а «наша територія» [23, с. 114].

Територія. О. Назарук провів чіткі просторові кордони між батьківщиною і зовнішнім світом. На його думку, це 850 тис. км²: від Карпат до Кавказу, від Полісся до Чорного моря. Автор констатував, що потенційна українська держава буде найбільшою у Європі [31, с. 14]. У подорожніх нарисах публіцист також активно плекав любов до українських «етнокраєвидів» (термін Е. Сміта). О. Назарук зосередив увагу не тільки на неповторності природи, а й на духовній величі архітектури, культивував розуміння краси й європейської рівновартності українських етнокраєвидів. Таким чином він означував територію як «нашу», «свою».

Питання території автор розглядав також у контексті ідеї соборності. Спільна територія і спільна держава – ось політична мета О. Назарука. Тут слід наголосити, що ідея соборності, яка була однією з провідних у творчості публіциста, виходить поза рамки територіального виміру – у сферу духовну, у площину спільної національної ідентичності.

Спільні символічні елементи. На думку О. Назарука, спільна історична пам'ять є не тільки підставою для формування національної ідентичності. Вона виконує також функцію проектування майбутнього. Писання національної історії публіцист вважав необхідним саме в часах мінливих і загрозованих для нації. «А характер і моральну силу виробляє школа і традиція (пам'ять минувшини). Для народа без держави традиція є всім» [24, с. 115]. О. Назарук, до прикладу, вважав, що без Галичини Наддніпрянина «не може бути самостійною державою» [14, с. 57], оскільки не має традиції культивувати національну історію, національні звичаї, – тому й стане незабаром «цілковито пустим і порожнім місцем: бо традиція потребує плекання» [14, с. 59].

Ідея О. Назарука передати наступним поколінням спогади про минувшину, а відтак сформувати ціннісну матрицю, реалізувалася в його мемуарній спадщині. У своїх споминах (що мають виразні прикмети публіцистичності) автор не так інформував, описував проминулі події, як пропагував та застерігав. Окремий пласт публіцистики присвячено культивуванню національного пантеону героїв, які своїми подвигами і жертвами «освячують» спільне минуле і спільні цінності. Особливий акцент О. Назарук робив на сучасних йому героях – Січовому стрільцтву й Галицькій Армії. Так автор спонукав суспільство захищати свій національний простір.

З-поміж різних символічних елементів, чуття національної ідентичності підтримують та увиразнюють міфи про походження і про етнічну обраність. Жоден інший міф «не має такої могутності і тривкості» [33, с. 67]. О. Назарук плекав міф про «обраність» галичан. Зрештою, його ідея української Пруссії (П'ємонту) набула загальнонаціонального масштабу.

Культура. Культурні ресурси О. Назарук розцінював як джерело життєздатності українського національного організму. Багато публікацій автора присвячені з'ясуванню й опису розмаїтих культурних артефактів. Просвітництво у царині культури (європейських та української літератури, мистецтва) було метою публіциста. З одного боку, О. Назарук орієнтував читача на класичні європейські культурні зразки. Але, з іншого, він пропагував «засаду «бути собою» [14, с. 66]. Плекання питомих взірців української культури, як переконував автор, зміцнює та піднімає рівень нації. Як головний редактор «Нової Зорі», О. Назарук практично в кожному номері друкував огляди культурно-мистецьких подій, рецензії, літературні твори тощо. Він теж спробував себе в якості прозаїка (писав історичні повісті й оповідання). Публіцист переконував: «Ми були б очевидно пропаші як нарід, коли б продукували тільки хаос. Се був би нехвильний знак нашого розкладу під оглядом раси. На щастя *це так зле не є*. Найбільше потішаючий факт, що в нас під сучасну пору видно такий замітний і гарний нарібок молодих *мистців* на полі малярства, графіки, скульптури. І то в таких невідрадних матеріальних обставинах, коли нема кому оплатити їх творчости. Поява такої плеяди митців се доказ, що наше плем'я не розкладається» [10, с. 214].

Проте навіть висока культура, на думку О. Назарука, приречена на занепад, коли вона не стоїть на національному ґрунті. Глибоку взаємну зумовленість національної ідентичності й культури він аргументував прикладами з історії. Роздумуючи над

причинами занепаду високорозвиненої Римської імперії, публіцист наголошував, що рівень освіченості й культури не забезпечив цю цивілізацію від моральної та національної загибелі. Римська держава виявилася безсилою перед іншими впливами: «Очевидно, Рим не міг стравити того круга країв, які посів, не міг в них перевести національної єдності. Що більше, не міг навіть горішньої верстви ріжних завойованих племен і народів переняти одною культурою [...]. Тоді тріс обруч римського «Орбіс Террарум», бо ніщо його властиво не в'язало з нутра» [32, с. 33].

Публічне життя. Розвиток української нації, на думку О. Назарука, мав проходити не тільки в духовно-ментальній площині. Публічне життя – ось простір, на якому мало відбуватися становлення національної ідентичності: «На публічне життя дивлюся як на арену найбільш благородної боротьби, що вимагає цілої людини. І тільки того уважаю правдивим, повним чоловіком, хто йде в цю боротьбу, особисто найбільше невдячну з усіх» [23, с. 328]. Публіцист у численних статтях, виступах палко агітував за активізацію всіх суспільних сил у найрізноманітніших ділянках. О. Назарук прагнув викоринити «головні недуги наші в публічному житті: неймовірну лінь ума і безконечну демагогію від гори до долу» [32, с. 15]. Власним прикладом він ілюстрував свою позицію: як активний громадсько-політичний діяч, політик, адвокат, редактор, журналіст, автор, ідеолог і пропагандист, О. Назарук брав участь у багатьох організаціях, заходах і подіях. Це засвідчують не тільки публікації його і про нього, а й численні архівні документи. Вживаючи сучасну термінологію, саме ефективність соціальних комунікацій були для цього діяча підставою й запорукою скріплення національної ідентичності й побудови української держави. Ось як він визначив своє життєве кредо: «Праці! Жертв! Витревалости і віри-віри-віри, а з нас мусить бути велика нація» [12, с. 6].

З огляду на свою актуальність, погляди О. Назарука на проблеми націєтворення заслуговують, без сумніву, глибокого вивчення й популяризації. Адже у пошуках інформаційної зброї проти зовнішнього ворога, українське суспільство (як і наука) й досі поривається у крайнощі. Національне питання часто розглядають або суто в «народницькому», емоційно-романтичному дискурсі (данина радянському минулому), або взагалі «глобалізаційно» ігнорують (данина європейській моді). Л. Нагорна влучно назвала національну ідентичність своєрідною імунною системою: «вона може бути сильною чи слабкою, але без неї суспільний організм нежиттєздатний» [9, с. 41]. Тому саме у власній історії, культурі, публіцистиці нам слід шукати дієві «рецепти». Як слушно доводив О. Назарук, національна самосвідомість є фундаментальним засобом суспільної мобілізації, який дозволить Україні вижити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусів С. М. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст. Монографія / С. Андрусів. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка; Тернопіль : Джура, 2000. – 340 с.
2. Гелнер Е. Нації та націоналізм; Націоналізм : Ернест Гелнер ; Пер. з англ. ; Наук. ред. В. Лісовий. – К. : Таксон, 2003. – 300 с. – (Ex professo).
3. Гібернау М. Ідентичність націй / Монтсеррат Гібернау. – К. : Темпора, 2012. – 304 с.
4. Зелена О.Я. Суспільно-політичні погляди та державотворчі ідеали Осипа Назарука [Текст] : дис... канд. політ. наук : 23.00.01 / Зелена Оксана Ярославівна ; Національний ун-т «Львівська політехніка». – Львів, 2007. – 188 с.

5. Лангевіше Д. Нація, націоналізм, національна держава в Німеччині і в Європі / Дітер Лангевіше ; Пер. з німецької. – К. : «К.І.С.», 2008. – 240 с.
6. Лизанчук В. Творімо разом Україну! 6 монографія. – Львів : ПАІС, 2009. – 452 с.
7. Кость С. Західноукраїнська преса першої половини ХХ ст. у всеукраїнському контексті (засади діяльності, періодизація, структура, особливості функціонування) / Степан Кость. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 514 с.
8. Кулик В. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки. Монографія / Володимир Кулик. – К. : Критика, 2010. – 655 с.
9. Нагорна Л. Регіональна ідентичність: український контекст / Л.П. Нагорна – К. : ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. – 405 с. [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://www.ipiend.gov.ua/img/monograph/file/Nagorna_50.pdf
10. Назарук О. Венеція. Катедра Св. Марка. Палата дожів / Осип Назарук. – Львів : Бібліотека УНО, 1934. – 294 с.
11. Назарук О. В переломову хвилю. Кілька заміток правника про Українську справу / Осип Назарук // Січ. – 1926. – Ч. 6. – 15 березня. – С. 6–7.
12. Назарук О. Великдень / Осип Назарук // Січ. – 1926. – Ч. 9. – 1 травня. – С. 2, 6.
13. Назарук О. В'ячеслав Липинський. Відновитель державної ідеології України. Про монархізм український і французький / Осип Назарук. – Шікаго : [б.в.], 1926. – 32 с.
14. Назарук О. Галичина й Велика Україна. Трактат присвячений українським жінкам і військовим / Осип Назарук. – Львів : Нова Зоря, 1936. – 156 с.
15. Назарук О. Гр[еко]-католицька Церква і українська ліберальна інтелігенція. Загальний огляд сучасної української кирилі на церковній області в краю і на еміграції / Осип Назарук. – Львів : Нова Зоря, 1929. – 148 с.
16. [Назарук О.] Жиди й окупація / Осип Назарук // Січ. – 1925. – Ч. 20. – 15 жовтня. – С. 3–4.
17. Назарук О. Жінка і суспільність. Реферат виголошений на засіданні Генерального Інституту Католицької Акції у Львові дня 13 квітня 1934 року / Осип Назарук. – Львів, 1934. – 48 с.
18. Назарук О. Зі Львова до Варшави. Втеча перед совітами в пам'ятних днях 2–13 жовтня 1939 року / Осип Назарук ; упоряд. М. Швагуляк ; ред. О. Купчинський ; Наукове товариство імені Шевченка. – Львів : [б.в.], 1995. – 94 с. – (Мемуарна бібліотека НТШ ; число1).
19. Назарук О. Ідеологічні основи Української Католицької Народної Партії / Осип Назарук. – Львів : [б.в.], 1931. – 64 с.
20. Назарук О. Націоналізм Донцова й інші мишугізми / Осип Назарук. – Львів : Бібліотека Української Народної Обнови (УНО), 1934. – 53 с.
21. [Назарук О.] Організація і принука / Осип Назарук // Січ. – 1925. – Ч. 5. – 7 березня. – С. 2.
22. Назарук О. Основи віри в Січову ідею / Осип Назарук // Січ. – 1926. – Ч. 19. – 1 жовтня. – С. 1–2.
23. Назарук О. Рік на Великій Україні. Конспект споминів з української революції / Осип Назарук. – Нью-Йорк, 1978. – 344 с.
24. Назарук О. Про вшехполяків, їх історію, теорію і тайну організацію / Осип Назарук. – Львів : [б.в.], 1907. – 120 с.
25. [Назарук О.] Провід / Осип Назарук // Січ. – 1925. – Ч. 8. – 15 квітня. – С. 2.

26. Назарук О. Світогляд Івана Франка. Чи може християнський нарід прийняти і ширити культ його? / Осип Назарук. – Філядельфія, Па : [б.в.], 1926. – 32 с.
27. [Назарук О.] Узасаднення «Скали». Реферат д-ра Осипа Назарука виголошений на Загальних Зборах делегатів читалень Товариства «Скала» в Станиславові дня 23 квітня 1936 року / Осип Назарук. – Львів : [б.в.], 1936. – 55 с.
28. Назарук О. Український націоналізм. Популярна стаття про сучасний стан української думки / Осип Назарук // Січ. – 1927. – Ч. 6. – 15 березня. – С. 2–5.
29. [Назарук О.] Що таке ідея? / Осип Назарук // Січ. – 1925. – Ч. 19. – 1 жовтня. – С. 5.
30. Назарук О. Що то є нарід або нація / Осип Назарук. Львів : [б.в.], 1911. – 28 с.
31. Назарук О. Як називається наш рідний край і нарід? / Осип Назарук. – [Б.м.], 1915. – 16 с.
32. Назарук О. Roma Aeterna. Вічний Рим – Апостольська Столиця. – Львів, 1937. – 245 с.
33. Сміт Е. Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка. Наукове видання / Ентоні Д. Сміт. – К. : Темпора, 2009. – 312 с.
34. ЦДІА України у Львові, ф. 359 (Осип Назарук), оп. 1, спр. 212, 83 арк. (Листи О. Назарука до осіб невстановлених, 06.10.1920–14.12.1924)
35. Babiński G. Nacjonalizmu czy regionalizmu? Ruchy etnoregionalne w Europie / Grzegorz Babiński // Europa państw – Europa narodów. Problemy etniczne Europy środkowo-wschodniej / pod red. Grzegorza Babińskiego, Władysława Miodunki. – Kraków : PWN, 1995. – S. 47–75.
36. Chlebowczyk J. O prawie do bytu małych i młodych narodów. Kwestia narodowa i procesy narodotwórcze we Wschodniej Europie środkowej w dobie kapitalizmu (od schyłku XVIII do początków XX w.) / Józef Chlebowczyk. – Warszawa – Kraków : PWN, 1983. – 576 s.
37. Kurczewska J. Ideologie narodowe – stare i nowe wzorce // Nacjonalizm. Konflikty narodowościowe w Europie Środkowej i Wschodniej / pod red. Stanisława Helnarskiego. – Toruń : Wydawn. Adam Marszałek, 2001. – 361 s.

PROBLEMS OF UKRAINIAN NATION-BUILDING IN OSYP NAZARUK'S JOURNALISM

Zoryana Velychko

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chuprynky str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

The article analyzes the ideological and conceptual principles and features of O. Nazaruk's journalism, which has written on nation-building. Also it distinguishes the levels of actualization of the theme in journalism, determines the problem-thematic blocks and characterizes the author's interpretation of the idea of nation (an intermediate between modernism and primordialism view). It determines the necessary, according to O. Nazaruk, formative factors for the crystallization of the Ukrainian national identity.

Key words: Osyp Nazaruk, journalism, nation-building, national identity.